

СОЛИҚ ТИЗИМИДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ МЕХАНИЗМИ

Тўхсанов Қудратилло Нозимович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети докторанти, PhD, доцент

Рақамли иқтисодиёт бу иқтисодий, ижтимоий ва маданий алоқаларда рақамли технологияларни қўллаш асосида амалга ошириш тизими ҳисобланади. Бу атама илк бор 1995 йилда америкалик дастурчи Николас Негропonte томонидан амалиётга киритилган. Янги технологиялар, платформалар ва бизнес моделларини яратиш, уларни кундалик ҳаётга жорий этиш орқали мавжуд иқтисодиётни янгича тизимга ўтказишда рақамли технологияларнинг ўрни бекиёсдир.

Шу боис Президентимизнинг 2021 йил 17 февралдаги “Сунъий интеллект технологияларини жадал жорий этиш учун шарт-шароитлар яратиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори³³да ҳам “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясига мувофиқ, солиқ соҳасида ҳам юридик шахсларнинг солиқ тушумларини таҳлил қилиш, солиқ тўловларидаги тафовутларни аниқлашда сунъий интеллект технологияларини қўллашга алоҳида аҳамият қаратилган.

Ҳозирги кунда кўплаб мамлакатлар соғлиқни сақлаш, транспорт, муҳофаа ва миллий хавфсизлик каби кўплаб соҳаларда сунъий интеллект афзалликларидан фойдаланиб келмоқда. PricewaterhouseCoopers (PwC) консалтинг компанияси тадқиқотлари шуни кўрсатадики, глобал сунъий ақл 2030 йилга келиб жаҳон иқтисодиётига 15,7 миллиард триллион АҚШ долларимикдорида ҳисса қўшиши кутилмоқда. Бу жаҳон ялпи ички маҳсулотини 26 фоизга ўсишига олиб келади³⁴.

Хорижда сунъий интеллект технологиясини ўз солиқ тизимида қўллаётган мамлакатлар сони йилдан йилга ортиб бормоқда. Жумладан, Дания 2018 йилда солиқ тўлашдан бўйин товлаш натижасида қарийб 325 миллион АҚШ доллари зарар кўрган. Мамлакат ҳукумати сунъий ақл воситаларини ўз солиқ тизимига татбиқ этиши натижасида солиқларни тўлашдан бўйин товлашнинг ҳар 100 ҳолатидан 85 тасини муваффақиятли аниқлади. Шунингдек Ҳиндистон ҳукумати солиқларни тўлашдан бўйин товлаш билан курашиш ва сохта фирмаларни аниқлаш учун сунъий ақл воситасидан фойдаланишга киришган етакчи мамлакатлар қаторида туради.

Солиқ маъмурчилигига сунъий ақлни жорий этилиши қўйидаги афзалликларга эга бўлиш имкониятини беради. Жумладан, айти кунда солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатларини аниқлаш, солиқ идоралари солиқ аудити жараёнида фирибгарликни аниқлашга ҳаракат қилишади. Ҳужжатлар тўпламидан аниқ маълумотларни топиш бу пичан ичидан игна кидириш каби заҳматни талаб қилади. Аслида алгоритмларидан фойдаланиб, катта миқдордаги маълумотларда ноодатий ёзувларни аниқлай оладиган, сунъий ақлни қўллаб-қувватлайдиган тизимларни яратиш мумкин.

Рақамли иқтисодиётни фақатгина товарлар ва хизматлар билан чеклай олмаймиз. Электрон ҳужжат алмашинуви, бухгалтерлик ва бошқарув тизимларининг электрон интеграциялашуви, CRM (мижозлар билан ўзаро муносабат тизими) мавжудлиги ҳам унинг белгиларидан бирidir. Амалдаги Солиқ кодексида ҳам бундан буён бухгалтерлик ҳисоб-

³³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 17 февралдаги “Сунъий интеллект технологияларини жадал жорий этиш учун шарт-шароитлар яратиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори

³⁴ Ж.Байкаланов. Рақамли технологиялар имкониятлари. Янги Ўзбекистон газетаси. 2021 йил 19 май.

китоблари электрон ҳисоб-фактуралар орқали қабул қилиниши белгилаб қўйилган. Шу йилнинг 1 апрелидан бошлаб барча турдаги ҳисоб-китоблар айнан электрон тарзда қабул қилинади. Жумладан, 2020 йил 1 январдан бошлаб товарларни (хизматларни) сотишда хўжалик юритувчи субъектлар ҳисобварақ-фактураларни электрон шаклда тақдим этиши ва қабул қилиши шарт.

Бундай тартиб онлайн касса аппаратларидан фойдаланишда ҳам қўлланилади. Бу турдаги касса аппаратлари савдо нуқтаси ва солиқ идораси ўртасидаги интеграциялашган тизим орқали транзакцияни қайд этиб боради. Натижада “ақлли” касса аппарати орқали қайд этиб борилган барча операцияларни онлайн кузатиш имкони яратилади.

Президентимиз бу йилги Олий Мажлисга Мурожаатномасида рақамли иқтисодиётнинг афзалликлари ҳақида сўз юритиб, жумладан шундай деди: “Рақамли технологиялар нафақат маҳсулотлар ва хизматлар сифатини оширади, ортиқча харажатларни камайтиради. Шу билан бирга мени жуда қаттиқ ташвишга соладиган ва безовта қиладиган энг оғир иллат – коррупция балосини йўқотишда ҳам улар самарали воситадир”. Давлатимиз раҳбарининг ташаббуси билан рақамли иқтисодиётга фаол ўтиш келгуси 5 йилдаги энг устувор вазифалардан бири деб эълон қилинди.

Рақамли иқтисодиётга ўтиш орқали энг аввало хуфёна иқтисодиётга чек қўйилади. Транзакциялар рақамли шаклда амалга оширилганда уларни бошқариш осон бўлади. Харидор ва сотувчи ўртасидаги ҳар қандай тўловлар расмийлаштирилади. Шу йўл билан ғайриқонуний транзакцияга чек қўйилади. Нақд пул шаклидаги транзакцияларни чеклаган ҳамда фақатгина электрон тўловларни амалга оширган ҳолда хуфёна иқтисодиётга барҳам берилиши мумкин. Бундай тўловлар ўз навбатида, солиқ тушумларининг ортишига олиб келади. Чунки рақамли шаклда амалга оширилган ҳар бир транзакция қайд этиб борилади.

Мамлакатимизда солиқ тизимида электрон давлат хизматлари ва ахборот тизимлари орқали маълумотлар базасига тушаётган мурожаатлар сони йилдан-йилга кескин ошиб бораётганлиги сабабли маълумотларни тезкорлик билан таҳлил қилишни такомиллаштиришни кун тартибига қўймоқда. Давлат солиқ қўмитасининг мавжуд сервер қурилмаларининг хотира ҳажми бугунги кунда 90 фоиз банд. Маълумотларни қайта ишлаш маркази қурилмалари эскирганлиги ҳамда электрон ҳисобварақ-фактуралар ва онлайн назорат касса машиналари ҳамда ташқи манбалар орқали шаклланган катта ҳажмдаги маълумотларни қайта ишлаш ва тезкор таҳлил қилиш учун мавжуд серверлар қуввати етишмаслиги ҳолатлари юзага келиб турибди. Бу борада сунъий ақл ва катта ҳажимли маълумотлар технологияларини жорий этиш қўл келади.

Умуман олганда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш иқтисодий-ижтимоий, сиёсий жиҳатдан кучли, бозор иқтисодиёти қонунлари тўлиқ амал қиладиган демократик давлат қуришга ҳамда мамлакатда ишбилармонлик муҳитини яхшилаш, тадбиркорлик фаолиятига кенг қулайлик яратиш ва уни юритишни соддалаштириш, янги инновацион ғоялар реализациясига хизмат қилувчи асосий воситалардан бири эканлиги билан аҳамиятлидир.